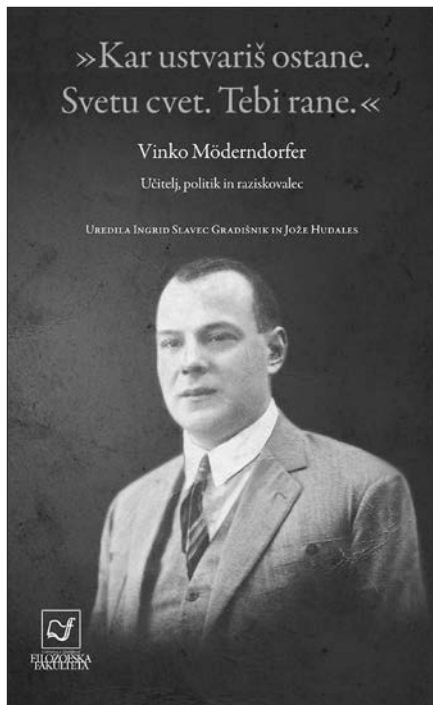

INGRID SLAVEC GRADIŠNIK IN JOŽE HUDALES (UR.):

»Kar ustvariš ostane. Svetu svet. Tebi rane.«: Vinko Möderndorfer – učitelj, politik in raziskovalec.

Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2016, 395 str.

Vinko Möderndorfer, ki je na Wikipediji opisan kot slovenski šolnik, pisatelj, zbiralec narodnega gradiva in etnograf, je ime, ki se ga v etnologiji do pred kratkim ni prav pogosto omenjalo. Tudi sama zanj dolgo nisem slišala, čeprav sem opravila kar nekaj terenskih raziskav na avstrijskem Koroškem, od koder Vinko Möderndorfer izvira – a nobena se ni ukvarjala s temami, ki so ga zanimale, torej s šegami in navadami, verovanjem ali ljudsko medicino. Prav tako niso zahtevale historičnega vpogleda, pri katerem bi vsaj glede na območje raziskave slej ko prej naletela na njegovo ime. Tudi predavanja na dodiplomskem študiju niso zapolnila te vrzeli v mojem znanju – in tudi znanju drugih študentov, vsaj sodeč po pogovorih z mojo in še kako starejšo generacijo etnologov – o zgodovini slovenske etnologije in raziskovalcih slovenskega življenja, saj smo več izvedeli o potopiscih, ki so

potovali po slovenskem ozemlju, ali tujih izobražencih, ki so tod delovali, kot pa o sicer ljubiteljskem domačem narodopiscu, ki je kritično, angažirano in celovito, lahko bi rekli tudi antropološko, predstavil položaj slovenskih kmetov in delavcev na način, ki je izjemen za njegov čas, po svojih opažanjih o izkoriščanju ljudskih množic še vedno aktualen in ima še danes redke tekmece v celovitosti krajevnih obravnav.

Z delom Vinka Möderndorferja sem se podrobneje seznanila šele ob preučevanju virov za doktorsko disertacijo, kjer so me podrobneje zanimale šege in navade kmečkega prebivalstva, predvsem tiste ob njihovih delih. Najbolj se ga spominjam po uvodu v *Borbo za pridobivanje vsakdanjega kruha*, peto knjigo iz zbirke Verovanja, uvere in običaji Slovencev, ki je bil za razliko od večine del njegovih narodopisnih kolegov sodobnejši, čeprav ideološko obarvan. Hkrati pa je to eden redkih etnoloških zapisov, v katerem je reflektiran pojem dela:

Le prerado se pripeti, da vzamemo poj[e]m dela vse preveč ozko in uvrstimo v ta poj[e]m prav izrazito ročno delo ter pri tem pozabimo, da je delo širšega pomena, saj človek s socialistično moralo, ki torej ni izkoriščevalec človeka po človeku, ne more »brez dela pridobivati vsakdanjega kruha«. Sodoben sistematik mora torej tudi v tem pogledu ubrati nova pota in se izogniti v kapitalističnem družbenem redu že izhogeni poti. Šele če si izberemo to pot, smemo govoriti o resničnem raziskavanju družbene vede sploh. Grešil bi vsakdo, ki bi raziskoval samo dele velikega mozaika ločeno vsakega za sebe, ne da bi upo-

števal celotno povezavo. Kdor bi torej iskal osnovno misel za vsesplošno skrb za čim boljšo letino in veliko borbo za povečanje kmetove proizvodnje morebiti le in samo v običajih naših praznikov, kjer v resnici naravnost bode v oči, ne pa tudi v vsakdanjem delu in ukrepih našega človeka, ta bi dejansko bral peto knjigo te zbirke z zaprtimi očmi ... (Möderndorfer, Verovanja ..., 5. knjiga, 1948, str. 8; poud. V. M.)

Ta odstavek odseva tako njegovo politično oziroma ideološko prepričanje kot njegovo raziskovalno zanimanje in pristop, ne nazadnje pa je tudi odziv na kritike tedanjih poklicnih narodopiscev. Knjiga o Vinku Möderndorferju, ki je lani (2016) izšla pri Znanstveni založbi Filozofske fakultete, povzema te in še druge vidike njegovega življenja, močno zaznamovanega z borbo in delom – borbo za pravice delavcev, vsakdanji kruh in za pravičnost, z neumornim delom v številnih službah, za družino in narod. S tem dopolnjuje dosedanja prizadevanja za razkrivanje njegove izjemne življenjske zgodbe, in sicer simpozij, ki sta ga konec leta 2014 organizirala Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU in Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF UL, ter dokumentarni film *Tisti, ki je zgradil šolo: Portret učitelja, etnologa in politika* po scenariju Vite Mavrič in v režiji Vinka Möderndorferja mlajšega, ki je bil premierno prikazan 9. februarja 2016 na RTV Slovenija (in je dostopen na <http://4d.rtvlo.si/arhiv/portret/174387274>).

Ko sem knjigo vzela v roke, sem v skladu z Möderndorferjevo mislijo, da »številke vladajo svet« (navedeno v knjigi na str. 37), najprej preverila število

* Saša Poljak Istenič, dr. etnologije, znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; sasa.poljak@zrc-sazu.si.

strani – teh je kar 395 – in zavzdihnila ob bojazni, kakšna pusta besedila me čakajo. Nazadnje pa sem jo prebrala na dušek. Nagovarjala me je, kot bi brala roman – bila sem presunjena nad njegovo življenjsko zgodbo in kot razvajeni otrok konca socializma in demokracije nejeverna nad represivnimi ukrepi države nad posameznikom; občasno sem se smejala njegovim duhovitim zapisom; navduševala sem se nad pedagoškimi prijemi in idejami; občudovala sem njegovo raziskovalno metodologijo in širino ter si želela, da bi enkrat našla energijo in čas za podobno etnografsko raziskavo; in se ne nazadnje kot prekarna delavka, ki družbene in službene krivice jemljem kar preveč osebno, z njim istovetila v prizadevanjih za delavske pravice. Zasluge za zanimivost knjige pa nima samo izjemna življenjska zgodba Vinka Möderndorferja, pač pa tudi vseh 18 avtorjev zelo raznolikih prispevkov.

Če odmislimo uvod ene od urednikov Ingrid Slavec Gradišnik, se knjiga začne in konča na Koroškem, čeprav državno mejo preči v obratnem vrstnem redu kot Vinko Möderndorfer, ki se je rodil na Zilji na avstrijski strani in se po plebiscitu preselil na Slovensko. Po njegovi življenjski poti nas najprej popelje Karla Oder, ki predstavi razvoj mežiškega rudnika in občine, kjer je Möderndorfer zgradil najsodobnejše urejeno šolo tistega časa in vodovod, na kar nas danes spominja in opominja njegov kip pred šolo, ki ga je izdelal kipar Mirsad Begić. Naslednja poglavja v knjigi predstavijo njegovo politično delovanje, v katerem se je kot socialni demokrat in pozneje komunist zavzemal za delavce in kmete, za slovenski narod v zamejstvu, za Slovenijo v Kraljevini SHS in Jugoslaviji, predvsem pa za pravičnost in dostojno življenje. Bil je »poln svežih sil, prekipevajoč od bojevitosti«, Möderndorferja citira Jurij Prelovšek (str. 43), ko opisuje njegovo politično, socialno-gospodarsko in narodno delovanje med letoma 1920 in 1927. Möderndorferjev pristop sicer lahko učinkovito povzamemo s citatom, iztrganim iz

kritike dela *Boji in napredek mežiških rudarjev* v časopisu *Naprej*: »[...] koristno je, če se brigamo za številke in račune ter se trudimo delati z možgani [...]« (v knjigi na str. 49). Kot socialistični poslanec v mariborski oblastni skupščini v letih 1927 in 1928 je kritiziral predvsem nizka sredstva za socialno skrbstvo, prosveto in kulturo ter nasprotoval davčnim obremenitvam, ki bi prizadele nižje sloje prebivalstva. O njegovih prizadevanjih, ki nikoli niso izvirala iz želje, »da bi govorili prazne fraze o avtonomiji, ampak ker želimo nekaj doseči« (str. 84), piše Miroslav Stiplovšek. Bojan Godeša pripoveduje o njegovi sicer obrobni vlogi v komunistični stranki, a pokaže, da je s svojim delovanjem v zaledju bistveno prispeval k uspehu odpora med drugo svetovno vojno.

Kako je od somišljenika prišel do domnevnega nasprotnika komunističnega režima, piše Aleš Gabrič, ki navaja tudi partijsko karakteristiko, po kateri Möderndorfer »napravljaja vtis, da je prespal neko dobo razvoja« (str. 116). Res se zdi tako, a ne v smislu, ki ga je želela poudariti ta ocena njegovega značaja. Njegova vizija položaja delavcev in kmetov in nasploh borba za njihove pravice in boljše življenje pač ni bila v skladu s tedanjim časom oziroma po volji takratnim oblastem, saj je bilo v njej čutili »premalo prave linije« (str. 123), je pa njegove ideje še danes prepoznati v uporih proti neoliberalizmu. O »problemu, imenovanem Vinko Möderndorfer« (str. 137), kot se izrazi, Aleš Gabrič piše še v poglavju, ki naslavlja njegovo delo v Družbi sv. Mohorja. Pri njej sta med njegovim službovanjem izšli tudi dve knjigi iz njegove zbirke Verovanja, uvere in običaji Slovencev. Čeprav je bila vsebina skladna s tradicijo založbe, so njegovo nastavitve razumeli kot Kidričevo namero vriniti »v versko društvo komuniste, ki bi paralizirali vse na zgolj izdajanje molitvenikov« (str. 143). A Möderndorfer je v skladu s svojim značajem in prepričanjem skrbel za to, da so bila besedila vsebinsko kakovostna in niso vzbujala sovraštva do – danes

bi rekli – ranljivejših skupin prebivalstva. Žal so ga »žagali in odžagali« (str. 150), Gabrič še povzema Möderndorferjevo vlogo avtorja, urednika, cenzorja in tajnika v Družbi sv. Mohorja.

Čeprav je komunizem vse stavil na delavce, Möderndorfer ni pozabljal na kmete. Stane Granda tako opisuje njegov položaj med agrarnimi komunisti, ki so po mnenju avtorja v komunizmu videli potencial za spreminjanje družbe, sicer pa so bili humanisti v najboljšem pomenu besede, izredno socialno čuteči in z dobrim poznavanjem kmečkih razmer. V knjigi je ob stikih s Prežihovim Vorancem najbolj podrobno obravnavan Möderndorferjev odnos z Mirkom Koširjem, o katerem piše Igor Maksim Košir, ki se dotakne tudi stikov z Dragotinom Gustinčičem. Poglavje prinaša prepis zaslišanj, ki so vpletene vodila, kot cinično zapiše avtor, na »letovanje« na Goli otok (str. 180), ki je povzročilo smrt Mirka Koširja in tako načelo zdravje Vinka Möderndorferja, da tudi ta ni več dolgo živel.

Knjiga se nadaljuje z orisom njegovega strokovnega delovanja, pri katerem je »[p]oizkušal [...], hodil svoja pota ter pridno opazoval in prisluškoval ljudstvu« (str. 198), navaja njegove besede Mirjam Milharčič Hladnik v opisu njegove učiteljske poti in pedagoško-didaktičnih nazorov. Prisluhnil je tudi potrebam in razpoloženju otroka ter ga vzgajal tako, da »ne bo stroj«; šola naj ga vzgoji v »samostojnega, dejavnega človeka«, je zapisano v oceni njegovega priročnika *Sodobna šola* (v knjigi na str. 212). Wendelin Sroka in Branko Šuštar analizirata *Slovensko začetnico* iz leta 1945, ki je temeljila na celostnem pristopu k jeziku, hkrati pa je bila tudi umetniška stvaritev, ki naj bi odražala »resnično življenje delovnega človeka« (str. 236), kot je zapisal Möderndorfer že v svojem predvojnem *Abecedniku*. Še danes ni jasno, ali je bil učbenik takoj po tisku prepovedan, ker je bilo to resnično življenje vendarle prekrvavo za otroke, ali pa je bila v ozadju tekmovalnost med založbami, avtorji in politiki.

Poglavja, ki razkrivajo Möderndorferjevo narodopisno delo, so mi kot etnologinji najbližja, hkrati pa njihova recepcija razkriva napetosti med različnimi usmeritvami, ki so bile pozorne bodisi na podeželsko ali mestno, na amatersko ali znanstveno, na krščansko ali posvetno. V njegovo etnološko delo nas uvede Ingrid Slavec Gradišnik, ki analizira njegov konceptualni in metodološki okvir ter ga vpenja v sočasno slovensko etnologijo, ki je »drugačnost« praviloma potiskala v akademsko obstranstvo. Rajko Muršič se osredinja na njegovo družbeno angažiranost, ki jo lahko povzamemo z Möderndorferjevim pozivom: »Odprite ljudstvu studenec znanosti!« (str. 279), saj je vedel, da je le znanje pot iz izkoriščanja. Kot še opozarja avtor, lahko njegove navedbe o gospodarski krizi grozljivo upravičeno uporabljamo za današnji položaj prekarnih, predvsem intelektualnih in kulturnih delavcev.

Naslednja poglavja obravnavajo Möderndorferjev prispevek k ljudski medicini na Slovenskem. Mojca Ramšak analizira zgodovinske okoliščine, pomen in vpliv izida *Ljudske medicine pri Slovencih*. Ob pomanjkanju šolanih zdravnikov in visokih stroških uradnega zdravljenja je ljudem pogosto preostala samo ljudska medicina, priznava

tudi Uršula Lipovec Čebren, ki pa sicer opozarja na omejitve tradicionalnih medicin, njihovega prevajanja v zahodne koncepte oziroma njenega preučevanja v sodobnosti. Katarina Keber se posveti boleznim otrok in prikaže vpliv prevaljskega učitelja Pavla Koširja, katerega delovanje je, kot navaja sam Möderndorfer, tudi v njem »zbudilo zanimanje za zbiranje narodopisnega blaga in za folkloro. Navdušil me je za predmet, ki bi mi bil ostal morda brez njega vedno tuj« (str. 330). Na srečo se to ni zgodilo, saj bi etnologi ostali brez dragocenega gradiva in pričevanj iz časa med obema vojnama in takojšnjega povojnega časa, tudi pripovednega gradiva s Koroške, ki ga analizira Martina Piko-Rustia. V zvezi z njim navaja Möderndorferjevo pismo, kjer povzema navodilo Agitpropa, »da bi bilo treba svetnike in čarovnije spremeniti v aktiviste« (str. 354), s čimer cinično ilustrira nevednost oblasti, kaj sploh narodopisje je. Ker se Möderndorfer in nekateri njegovi sodobniki takim pritiskom niso uklonili, pa lahko danes spoznavamo tudi narodopisje, kot so ga razumeli »od spodaj navzgor«.

Knjigo zaključujeta poglavji Möderndorferjevih vnukov, ki Möderndorferja umeščata v svojo intimo in družinsko okolje. Vinko Möderndorfer mlajši po-

kaže na sprejete mite, ki jih pooseblja Mojca Pokrajculja – da krivice žal niso vedno poplačane in laži občasno tudi zmagajo – Vita Mavrič pa v dialogu z Ingrid Slavec Gradišnik reflektira razkrivanje dedkove zgodbe, celovito predstavljene v tej knjigi, kot svoj življenjski projekt.

Kaj napisati za konec? Kot na platnicah zapiše Ingrid Slavec Gradišnik, je knjiga skromen poklon njegovi izjemnosti. Naj dodamo le še, da je po zaslugi njegovih sorodnikov in avtorjev tudi izjemen poklon njegovi skromnosti, pa tudi angažiranosti in ljubezni – do otrok, ranljivejših prebivalcev in narodopisnega gradiva. Etnologom in zgodovinarjem prinaša zgledno analizo življenjske poti in dela vsestranskega človeka, ki se ni uklanjal režimu, je znal opazovati življenje ljudi in ga je tudi opisoval na način, ki danes omogoča historične rekonstrukcije nekdanjega načina življenja in primerjalne raziskave določenih pojavov.

»Kar ustvariš ostane. Svetu cvet. Tebi rane.« Knjiga je torej, če se izrazimo metaforično, tudi obliž na rane njegove dolgoletne pozabe in ga postavlja na primerno mesto med slovenskimi intelektualci.

